

УДК 340.12

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ СТАТУС ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Григоренко Є. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Анотація: У статті здійснюється аналіз дисциплінарного статусу філософії права як науки, що перебуває на стику філософських та правових наук. Розкривається внесок філософії права як у сфері філософії, так і права. Виділяються особливі аспекти та питання, що у своїй сукупності становлять предмет указаної науки. При цьому останній аналізується у контексті із завданнями, що стоять перед філософією права.

Ключові слова: філософія права, предмет науки, предмет юридичних наук, предмет філософії права.

Анотация: В статье осуществляется анализ дисциплинарного статуса философии права как науки, которая пребывает на стыке философских и правовых знаний. Раскрывается вклад философии права, как в сфере философии, так и права. Выделяются особые аспекты и вопросы, которые в своей совокупности составляют предмет указанной науки. При этом последний анализируется в контексте с заданиями, стоящими перед философией права.

Ключевые слова: философия права, предмет науки, дисциплинарный статус, предмет философии права.

Annotation: This paper analyzes carried out disciplinary status of legal philosophy as a science, which resides at the intersection of philosophical and legal knowledge. It reveals the contribution of philosophy of law, both in philosophy and law. Highlighted specific aspects and issues which together make up the subject of such a science. The latter is analyzed in the context of the tasks facing the philosophy of law.

Key words: philosophy of law, the subject of science, disciplinary status, the subject of philosophy of law.

Необхідність визначення дисциплінарного статусу філософії права впливає з того, що це дозволяє виділити питання, що входять до її предмету. У зв'язку з цим, з необхідністю також виникає питання про те, чого у предметі філософії права більше: правового чи філософського, який саме дисциплінарний статус вона має. Для цього необхідно визначитись із тим, до яких наук більше тяжіє філософія права: до філософських, або до правових.

Думки з цього приводу різних учених розбігаються від визнання філософії права виключно юридичною наукою, як, наприклад, вважає С. С. Алексеев, який зазначає, що «оскільки основний зміст філософії права як інтегрованої галузі знання утворює правовий матеріал, то відповідно, у цій площині наукові розробки входять у склад правознавства» [16, с. 4], до визнання її філософською наукою, як, наприклад, це робив Г. В. Ф. Гегель. Таку ж позицію поділяє і Густав Радбрух, який пише, що «філософія права – частина філософії» [17, с. 11].

«Внаслідок існування двох різних джерел формування філософії права склалися два основних підходи до розуміння її статусу. Перший – розглядає філософію права як галузь загальної філософії і її місце у ряді особливих частин загальної філософії, таких як філософія моралі, філософія політики та ін. Вона належить до тієї частини філософії, яка «приписує» людині манеру поведінки як соціальної істоти, тобто практичної філософії, вчення про належне. Другий підхід відносить філософію права до галузі юридичної науки. З цієї точки зору вона є «фундаментом» для створення позитивного права і науки про позитивне право. Під філософією права тут треба розуміти науку, яка пояснює «в останній інстанції» значення правових принципів та смисл

правових норм. Кожний з підходів робить акцент на одному з двох можливих типів рефлексії над правом: 1) загальнометодологічний, загальнофілософський, спрямований на пошуки граничних засад, вимог можливості права, коли право співвідноситься зі своєю ойкуменом людського буття – культурою, суспільством, наукою та ін.; 2) внутрішньометодологічний, який також є філософським, або може бути часнофілософським, однак здійснюється в межах самої правової науки. Однак двоїстість філософії права знайшла висловлення у тому, що ступінь з філософії права може присуджуватись ВАКом України як у категорії філософських, так і в категорії юридичних наук. Отже, вона може розвиватися як філософом, так і юристом. Точніше філософом-юристом, тобто практично орієнтованим філософом, якого цікавить не просто істина сама по собі, а реалізація певних практичних цілей (досягнення певного, наприклад, правового стану суспільства); а також юристом-філософом, який повинен вміти усунутись від практичних проблем своєї науки і стати на позиції «людського» її бачення, тобто на позиції філософа» [9, с. 96-97].

Як зазначає В. С. Нерсесянц, «взаємовпливом та взаємодією філософії та юриспруденції у тій або іншій мірі відмічені всі філософські підходи до права – незалежно від їх належності до системи юридичних наук або до філософії. І хоча з другої половини дев'ятнадцятого та у двадцятому столітті філософія права за перевагою стала розроблятися як юридична дисципліна та викладатися переважно на юридичних факультетах, однак її розвиток завжди було та залишається тісно пов'язаним з філософською думкою» [13, с. 14].

Необхідно зазначити, що у сучасних умовах більшість учених зазначають, що вона є філософсько-правовою, комплексною наукою та дисципліною.

Так, з цього приводу В. А. Бачинін зазначає, що «філософія права як міждисциплінарна галузь знання, що об'єднує пізнавальні зусилля юриспруденції та філософії, існує близько двох з половиною тисяч років та за цей час накопичила значний інтелектуальний потенціал. Її історична доля не була простою та однозначною: на ній відобразилось багато з тих соціальних потрясіннь та катаклізмів, через які пройшла світова цивілізація» [18, с. 7].

С. І. Максимов у свою чергу зазначає, що «за своїм статусом філософія права – комплексна, суміжна дисципліна, яка знаходиться на стику філософії та юриспруденції» [19 с. 18].

З цього ж приводу В. С. Нерсисянц пише, «якщо йдеться про філософію права в цілому, то очевидно, що ми маємо справу з міждисциплінарною наукою, що об'єднує ті або інші начала, як мінімум, двох дисциплін – юридичної науки та філософії. У зв'язку з наведеним, цей міждисциплінарний компонент є загальним для всіх версій філософії права, незалежно від того, чи розроблені вони як окрема юридична чи філософська наука» [13, с. 14]. Д. А. Керимов пише, що «...філософія права – продукт загальної філософії та всього комплексу юридичних наук» [14, с. 6].

Ми вважаємо, що філософія права відіграє роль як для розвитку філософської думки, так і для юриспруденції, але щодо останньої здійснює значно більший внесок. У зв'язку з цим, філософія права є юридичною та філософською наукою і дисципліною з центром тяжіння ближче до юриспруденції.

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок, що філософія права є філософсько-юридичною наукою, що у чистому вигляді не є складовою частиною ані загальної теорії права, ані філософії, ні соціології права, а є самостійною наукою, навчальною дисципліною, має власний предмет, що відрізняється від предмету названих наук.

Крім іншого, незважаючи на те, що предмет філософії права має широку базу та багато питань входять до нього і він має тенденцію до розширення, все ж таки вважаємо, що стосовно цього не можна повністю погодитися з М.В. Цвіком та В.Д. Ткаченком, що «фактично філософія права є складовою частиною як філософської, так і державно-правової науки і не має чітко визначеного власного предмета дослідження» [12, с. 14].

Вважаємо, що подібні думки виникають у зв'язку з тим, що філософія права перебуває у стані інтенсивного розвитку після тривалого часу застою та здійснює пошук власного предмету, який поки що не завершився, а триває.

Крім цього, існують різні погляди щодо його обсягу, оскільки він не стоїть на місці, а чітко та динамічно реагує на зміни у правовому житті. Проте це не дає можливості стверджувати ані про те, що філософія права є несамостійною наукою та навчальною дисципліною, ані про те, що вона не має власного предмету дослідження.

Крім того, слід ураховувати те, яку роль відіграє філософія права, яке значення вона має як у розвитку всіх галузевих наук, так і загальної теорії права. Дослідження, що були проведені у межах філософії права мають велике значення для людства, оскільки дозволили на якісно новому рівні поглянути на

важливі питання права та правової держави, прав людини та правової культури, розвитку держави та громадянського суспільства, ролі права у житті людини, держави, суспільства та світового співтовариства тощо.

Безперечно, певні умовності у розмежуванні предметів цих наук мають місце, оскільки неможливо «провести абсолютну розмежувальну лінію між предметами суспільних наук, оскільки самі суспільні явища та процес органічно між собою взаємопов'язані, взаємодіють та взаємно-проникають у процесі свого розвитку...Однак це твердження не означає, що начебто виключається можливість визначення предмету тієї або іншої науки» [14, с. 3].

З метою встановлення особливостей дисциплінарного статусу філософії права слід з'ясувати коло питань, що входять до її предмету, а також її завдання.

Сучасний світ з його різнобарвністю передбачає багатоманітність підходів до будь-якого соціального явища. Не виключенням стосовно цього є і визначення предмету філософії права та кола питань, що становлять його основу. З цього приводу висловлювали свої думки багато вчених, проте єдиного підходу та одностайного вирішення цього питання немає.

Як зазначається у літературі з філософії права, «її предмет також визначається по-різному. Від самих широких визначень, як, наприклад, у відомого російського філософа права В. С. Нерсисянца: «філософія права займається дослідженням смислу права, його сутності та поняття, його підстав та місця у світі, його цінності та значимості, його ролі у житті людини, суспільства та держави, у долях народів та людства», до найвужчих, як, наприклад, у одного з провідних італійських філософів права Н. Боббіо, який вважає, що єдиною проблемою філософії права, яка і складає, власне, її предмет, є справедливість» [6, с. 6].

При цьому визначення предмету філософії права необхідно здійснювати крізь призму загальної філософії та її предмету, оскільки «зміст фундаментальних проблем філософії права має у своїй основі філософське знання. Але звідси не слідує, що весь зміст цих проблем є філософським. Закони та категорії загальної філософії не просто «лінуються» правовим матеріалом, а модифікуються, трансформуються, перетворюються згідно зі специфікою досліджуваних об'єктів» [14, с. 5].

Проте все вищевикладене дозволяє дійти висновку, що з огляду на складну динаміку суспільного життя та роль права, що постійно зростає, більш прийнятним є широкий підхід при визначенні предмету філософії права. Із цього приводу не можна погодитися з позицією Н. Боббіо про те, що єдиною проблемою предмету філософії права є справедливість. Як зазначає С. І. Максимов, «тема справедливості та її співвідношення з правом належить до числа вічних тем філософії права» [19, с. 8], проте ця тема не є єдиною в орбіті філософсько-правового дослідження.

Доволі цікаву позицію висловив В. В. Шкода у «Вступі до правової філософії», де він зазначив, що «коли автора запитати, чого він прагнув, скніючи над

цією книжкою, він відповів: я бажав взяти в тямки, чим є право» [5, с. 4]. У цьому разі автор виходить з широкого підходу до визначення філософії права, оскільки також зазначає, що «визначити предмет філософії взагалі справа марна. Філософія не визначена і на позір безпредметна. І то не її вада, а сама сутність. Вона застерігає собі право зачіпати геть усе. Правова філософія розводиться про право філософською мовою» [5, с. 35].

С. І. Максимов у свою чергу зазначає, що «філософія права ж ставить питання: що таке право? І її, без сумніву, цікавлять питання про те, як пов'язане право з такими феноменами як влада, суспільство, мораль, людина» [9, с. 98].

Таким чином, саме широкий підхід щодо предмету філософії права та питань, що становлять його суть є тією необхідною умовою, яка дозволяє філософії права ефективно функціонувати, виконуючи всі завдання, що на неї покладено. Ми вважаємо, що це питання є однозначним, оскільки обмежуватися філософії права тільки питаннями справедливості у двадцять першому столітті є вкрай недоречно. Обґрунтувати обмеження предмету філософії права тільки проблемою справедливості можна було б, наприклад, у середньовіччі, а в сучасних умовах, замкненість тільки на це питання, навіть таке фундаментальне, є не зовсім актуальним.

Так, наприклад, серед найважливіших питань сьогодення цілим масивом та широким пластом виступає проблема прав людини, що вивчається багатьма науками, серед яких не останнє місце займає й філософія права. В межах дослідження тільки цієї однієї глобальної проблеми, філософії права необхідно оперувати не тільки категорією справедливості, але й рівності, свободи, гуманізму та іншими фундаментальними категоріями.

Отже, можна погодитися з висловленою О. Г. Данильяном та С. І. Максимовим точкою зору, що предметом філософії права є «з'ясування смислу права, а також обґрунтування розуміння цього смислу, а її основними категоріями – ідея, смисл, мета права, справедливість, свобода, рівність, визнання, права людини та ін.» [6, с. 23-24].

Крім цього, будь-яке соціальне явище, у тому числі й наука, має існувати для якоїсь мети, виконуючи завдання, що перед нею окреслені. Без їх виконання наука мертва та нездатна виконувати своє соціальне призначення, у кінцевому результаті сприяючи соціальному прогресу, розвитку та благополуччю. Стосовно цього філософія права не може бути виключенням та на неї, як і на будь-яку науку покладаються певні завдання, розв'язання яких є необхідною умовою її подальшого поступального розвитку. Звичайно філософія права, маючи власний предмет дослідження, також має й власні завдання, що саме перед нею стоять.

Завдання, що стоять перед філософією права багато у чому залежать від її предмету та кола питань, що до нього входять. Так, Г. В. Ф. Гегель вважав, що предметом філософії права є ідея права, а основним завданням вважав осягнення думки, що лежить в основі права [13, с. 13].

Як зазначає С. І. Максимов, «з огляду складності самої структури права вирішення основного питання філософії права може буде здійснено крізь

розв'язання низки основних задач, або головних питань філософії права: 1) про обґрунтування та критерії справедливості (нормативна задача, в межах якої право співвідноситься з мораллю); це питання є центральним, у більш традиційному вигляді воно виглядає як питання про обґрунтування «природного права»; 2) про нормативну (зобов'язуючу) силу права, або питання про те, чому я маю підкорятися праву (легітимаційна задача, в межах якої право співвідноситься з владою); це питання є іншою гранню попереднього питання, де аксіологічний момент виражається крізь момент деонтологічний; 3) про природу та функції позитивного права (аналітична задача, в межах якої з'ясовується характер правових норм); тісно пов'язаний з рішенням попередніх двох питань, він забезпечує виправданість позитивному праву.

Вирішення цих завдань дозволяє забезпечити легітимацію та обмеження права, тобто обґрунтувати необхідність права для людини та визначити його межі» [19, с. 28]. З цією точкою зору не можна не погодитися, оскільки будь-якого філософа цікавлять межі, у тому числі межі можливостей права, або межі правового впливу, взаємозв'язок людини і права.

Крім цього, з огляду на важливе методологічне значення, яке відіграє філософія права у розвитку юридичних наук та у пізнанні різних сторін правової реальності, необхідно зазначити, що також завданням філософії права є «розтинати шляхи та методи пізнання права у всьому його обсязі, внутрішні зв'язки та тенденції закономірного розвитку усіх правових явищ та процесів у їх єдності, цілісності та системності» [14, с. 6]. З цього приводу необхідно зазначити, що важливим завданням філософії права є обслуговування практики, як безпосередньо, так і за допомогою надання методологічної «підтримки» теорії держави і права, яка у свою чергу «передає» ці напрацювання конкретним галузевим юридичним наукам, які починають діяти у практичній площині.

Таким чином, перед філософією права стоять різноманітні завдання, наявність яких безпосередньо пов'язано з її предметом. Розв'язання цих завдань – вимога сьогодення та умова подальшого існування, розвитку філософії права у складному та суперечливому світі.

Висновки

Вищевикладене дає можливість достеменно стверджувати, що, по-перше, за своїм дисциплінарним статусом філософія права є філософсько-правовою наукою та дисципліною, що здійснює свій внесок, як у розвиток філософської науки, так і правової. Проте щодо останньої внесок є, на наш погляд, значно більшим, а відповідно центр тяжіння перебуває на правовій стороні. По-друге, в силу наявності великої кількості важливих завдань, що стоять перед філософією права в умовах сьогодення при визначенні предмету філософії права більше прийнятним є широкий підхід до цього, оскільки при вузькому підході не буде врахована вся гама проблем сучасної правової реальності, розв'язання яких є завданням філософії права. При цьому необхідно погодитися з точкою зору О.Г. Данильяна та С.І. Максимова, що предметом філософії права є «з'ясування смислу права, а також обґрунтування розуміння цього смислу, а її

основними категоріями – ідея, смисл, мета права, справедливість, свобода, рівність, визнання, права людини та ін.» [6, с. 23-24]. Також, незважаючи на те, що предмет філософії права перебуває не у статичності, а динамічно розвивається адекватно розвитку правової системи, не можна стверджувати, що він є «розмитим» та таким, що не піддається визначенню. Крім цього, предмет філософії права перебуває у прямій кореляційній залежності із завданнями, що стоять перед філософією права, належне вирішення яких є суттєвою вимогою сьогодення та умовою подальшого існування, розвитку філософії права у складному та суперечливому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Явич Л.С. О философии права на 21 век / Л.С. Явич // Правоведение. – 2000. – № 4.
2. Бачинін В.А. Філософія права / М. І. Панов, В. А. Бачинін: Підручник для юрид. спец-тей вищих навч. закладів освіти. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2002. – 472 с.
3. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследований / Д. А. Керимов. – М.: Мысль, 1986. – 332 с.
4. Федосеев П.Н. Диалектика современной эпохи / П. Н. Федосеев. – М., 1966. – 423 с.
5. Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. – Х.: Фоліо, 1997. – 223 с.
6. Философия права: Учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др.; под ред. О.Г. Данильяна. – Х.: Прапор, 2005. – 384 с.
7. Старченко А. Философия права и принципы правосудия в США / А. Старченко. – М., 1969. – 285 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Соч., т. 7, М-Л., 1934. – 425 с.
9. Максимов С.І. Про філософське осмислення права (до питання про предмет філософії права) / С.І. Максимов // Вісник Акад. прав. наук України. – 1998. – №2.
10. Данильян О.Г. Философия / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко: Учебник. – Х.: Прапор, 2005. – 496 с.
11. Спиркин А.Г. Философия / А.Г. Спиркин: Учебник. – М.: Гардарики, 2001. – 816 с.
12. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с.
13. Нерсесянц В.С. Философия права / В.С. Нерсесянц. Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – 652 с.
14. Керимов Д.А. Предмет философии права / Д. А. Керимов // Государство и право. – 1994. – № 7.
15. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.
16. Алексеев С.С. Философия права / С.С. Алексеев. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 336 с.
17. Радбрух Густав Философия права. – Пер. с нем. – М.: междунар. отношения, 2004. – 240 с.
18. Бачинин В.А. Философия права и преступления / В.А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с.
19. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов: Монография. – Х.: Право, 2002. – 328 с.
20. Проблеми розвитку суспільства: системний підхід: Матеріали міжвузівської наукової конференції (м. Харків, 12-13 квітня 2006 року) / За заг. ред. М.І. Панова, В.О. Лозового. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – 268 с.
21. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. ; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Х.: Право, 2014. – 208 с.

УДК 340.111.5:305

WORLD PRACTICE OF GENDER PROCESSES (МИРОВАЯ ПРАКТИКА РЕГУЛИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ПРОЦЕССОВ)

Anna Useinova,

Ph.D., Law, Senior Lecture
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Annotation: In our earlier researches we already studied «Security» in some aspects. As the result published book «Legal Aspect of management system of Financial and Economic security of Enterprise» and some articles about labour law security. And now we want to pay attention scientific society on the special, unusual side of this theme – gender security. Question about gender safety is very urgent. We convinced that this aspect of security will open horizons and new ways to protection of human rights. For the reason that the time is come for this theme and its importance cannot be underestimate.

Key words: gender, security, law, human rights, OSCE, human equality.

Анотація: У статті розглядається світова практика щодо врегулювання питань, пов'язаних із глобальними процесами у гендерному контексті. Останнім часом вони набувають надзвичайної актуальності. В наших попередніх дослідженнях ми вже детально досліджували подібні проблеми: безпеки економічної, а також в трудовому законодавстві. Проте існує чимало явищ, які в цьому контексті потребують детального вивчення, зокрема безпека гендерна.

Ключові слова: гендер, безпека, право, права людини, ОБСС, рівні права.

Анотация: В статье рассматривается мировая практика касательно урегулирования определенных вопросов, связанных с глобальными процессами в гендерном контексте. Эти вопросы приобретают всю большую актуальность. В наших предыдущих исследованиях мы уже детально рассматривали вопросы экономической, трудовой безопасности. Но именно сейчас все больше становятся актуальными вопросы урегулирования гендерных взаимоотношений и их безопасность.

Ключевые слова: гендер, безопасность, право, права человека, ОБСЕ, равные права.

As traditional concept «security» did not understanding in context of «mail and female

relationships». States, governments, legislation as usual carry it to the personal area. A lot of aspects did not regulate by law, until crime or another offence will not be accomplished.